

MAKKAI SÁNDOR: ÁGNES

Mindig fokozottabb mértékben érdekel bennünket egy író második regénye, különösen ha az első feltűnést keltett, s olyan írói pálya ígéréteinek látszott, amely új ösvényeket nyit és új távlatokat keres a művészet birodalmában. Az első regény lehet szerencsés véletlen terméke. Lehet az a bizonyos egy regény, amely minden íráskészséggel bíró embernek a tehetségéből kitelik. A második regény már az alkotót jelenti be, aki ösztönös képességeit összegezni tudta. Az első regény a tehetség jelentkezése, a második az írói pálya kezdete.

Makkai Sándor második regénye, az *Ágnes*, csak félig az a bizonyos második regény, amelyről szoltunk. Úgy tudjuk, hogy a mű első fogalmazása még a háború előtti időkbe nyúlik vissza. A téma s annak beállítása tehát egy régebbi érdeklődés, egy régebbi képzetsor eredménye. Csak a végleges megírás az *Ördögsekér* írójáié.

Ezzel a megírással könnyebben is végezhetünk. Az *Ágnes* elejétől a végéig érdekesítően megírt könyv. Olyan regény, amelyet egy lélegzetre szokás elolvasni. Megállás, zökkenés nincs benne. A teljesen kitisztult művészi öntudat foltot nem hagyott benne, feleslegesen nem részletezett, minden szavának és minden sorának jól kiszámította a vivő erejét, és hibátlanul formálta meg mondanivalóinak szerkesztését is.

Az *Ördögsekér*hez képest a stílusban, az írói technika kezelésében haladásról beszélhetünk. E tekintetben az *Ágnes* csak nyeresége lehet az erdélyi irodalomnak, amelynek szeretik a dilettantizmust szeméretvetni, s amely, íme, most is megmutatta, hogy tudja, ha akarja, a nemesebb értelemben vett nemzetközi lektúr-irodalom szintjét elérni.

Makkai *Ágnese* azonban nem pusztán lektúr-irodalom. Úgy jár vele az ember, mint az édes koktéllal. Könnyen itatja magát, és csak akkor kezd veszedelmesen dolgozni, amikor már bennünk van. A téma kétségtelenül az élet okkult és pszichopatologikus jelenségeiből táplálkozik, sőt fel lehet találni benne az úgynevezett detektívregény-típus egy csücskét is. Én a magam részéről sohasem szerettem a riportregényeket. Még ha humor van bennük, ha a világszemlélet fölünyes, csillogó derűje vagy az elképzelés kápráztató játéka járul külön többletként a témához, talán megértem, hogy el lehet szórakozni velük. De minden körülmények között üresen hagyják az embert, s elolvasásuk után semmi sem cseng belőlük vissza. Éppen az nincs bennük, ami a művészi alkotás legbecesebb vonása: az élet íze és illata, az ember arca, a természet bejátszása az eseményekbe, s végül az életlátás egyéni, szuggesztív ereje.

Egy percig sem hittem, amikor Makkai *Ágnesét* olvasni kezdtem, hogy ő témájának ilyen sablonos elmondásával megelégednék. Tudtam, hogy mélyebbre száll. Mert hiszen írásművészetének ez egyik legjellemzőbb vonása. Az *Ágnesben* adott témánál a mélyre szállás csakis filozófiai és erkölcsi irányban történhetett, s ez, ha kizárólagosan művészi élményt nem is nyújt, mindenesetre elgondolkoztatja, sokáig foglalkoztatja az embert.

Makkai új regénye, ha ilyen szempontból nézem, *a képzelet tragikumának megrajzolása*. Azt lehet mondani, hogy regényének valósággal hőse a képzelet. Ha visszagondolok az *Ágnesre*, legalábbis ilyesvalamit érzek ki. Minden regényből, ami művészi értelemben megfogja az embert, visszamarad valami érzéki benyomás: látomás vagy hallucináció. Makkai regényében ez a megmaradó emlék a szinte megszemélyesítő erővel megrajzolt képzelethez fűződik. Az ügyészre, az orvosra, az íróra és a regény címét adó *Ágnesre* egyáltalán nem is emlékszem. Emberi alakjuk szándékosan sablonban van tartva, hogy annál könnyebben kidomborítható legyen egy lelki vagy idegéleti fogalom portréja: a *képzeleté*.

Ezt látom, amint az orvostól kiszabadul, a nagyváros utcájára rohan, s mohón, ellenállhatatlan vággyal akar beletársulni az emberi életformákba. Mindegy az neki, hogy melyikbe. Csak élni, testet öltetni akar. Több ez, mint a képzelet: valóságos életlendület. A kipusztíthatatlan, pogány élet csirája, amelynek közömbös, hogy miképpen és hogyan, csak ontani akarja az életformákat, csak sokasulni akar, jóban és rosszban milliószor és milliószor megvalósulni.

Valóban a képzelet tragikumának regénye az *Ágnes*. Azé a képzeleté, amelynek egyetlen vágya a határtalan repülés, s amely beleütközik mindig egy határba: magába az emberbe. Ennek illusztrálására szolgálnak Makkai regényének csodás elemei, amelyekben az orvostól kiszabadult lélek már az emberi gondolkodásmód alaptörvényein is győzedelmeskedni tud. Ha önmagukban nézem a regény cselekményének a képtelenségig felfokozott titokzatos fordulatait, azt kell gondolnom, hogy a szerző még azokon a határokon is túlmege, amelyeket a legmerészebb okkultista regény is szükségesnek tart maga elé állítani. De ha a vezető gondolat alá rendelem a regény úgynevezett izgatóan érdekes bonyolulatait, akkor annak mindjárt szinte parabolisztikus jelentősége lesz. Elgondolom, mint nagyon súlyos tanulságú mesét, amely anyagát nem az állatok világából vagy nem is a bűvös keletről, hanem a mai, nagyvárosi élet forgatagából veszi.

Mert valóban, a képzeletnek rettenetes ereje van, és rettenetesek lehetnek a pusztításai, ha túl az emberi értelmén, az erkölcsön, az érzelmeken, szuverenitással ajándékozza meg magát. Vak az, aki Makkai regényében csak pusztán bűnügyi, freudista vagy fantasztikus meseszöveget vesz észre, s nem érzi meg, hogy itt egy régi, mély bölcséleti gondolat keres magának modern meseanyagot és új kifejezési formát.

Arról tehát, hogy e meseanyagban sok reminiscencia van, hogy ilyen kettős életű emberről már itt is, ott is olvastunk, nincs mit vitatkozni, Makkainak nem ez volt a problémája. Nem a fantasztikus regények mesétárát akarta új elemekkel gyarapítani, hanem éppen ebbe a meglévő meseanyagba akart mélyebb értelmet

belevinni. Azt a kérdést lehet tehát csupán felvetni, hogy sikerült-e a maga által felállított problémát teljességében megoldani? Úgy gondolom, hogy e tekintetben a művészi gondolat és a téma között az összeforradás nem teljes. Lehet, hogy a téma már előbb fel volt vázolva, s az elmélyítés gondolata csak azután következett. Akárhogy is volt, ha valami disszonanciát olykor kiérzünk Makkainak mindenképpen figyelemre méltó regényéből, az bizonyára onnan származik, hogy bölcséleti elgondolásával nem sikerült kissé rakoncátlan témáját minden ízében átlelkesítenie.

A maga egészében azonban Makkai regénye megint csak egészen új oldaláról mutatja be Erdély egyik legérdekesebb íróját. Az alkotás lehetőségeinek igen nagy távlata lehet abban az íróban, akinek minden megjelent műve képességeinek új vonásaira s érdeklődésének új területére világít rá.

Makkai Sándor regényét fényűző, ízléses kiállításban a Szépművészeti Társaság adta ki. Illusztrációit a szerző elképzeltetésének művészi átértésével Bánffy Miklós gróf készítette.